

УДК 347.921.8

ПРАВО НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ ЯК ДОДАТКОВА ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

Юрійчук І.В., магістрант
кафедри правосуддя
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Кондрат'єва Л.А., к. ю. н.,
доцент кафедри правосуддя
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті досліджується право на правову допомогу як додаткова гарантія захисту прав особи під час здійснення правосуддя в Україні. Розкривається подвійна природа права на правову допомогу, яке, з одного боку, розглядається як конституційне право людини, а з іншого – виступає важливою гарантією реалізації інших прав особи, зокрема, права на судовий захист у процесі здійснення правосуддя.

Ключові слова: право на правову допомогу, гарантія, додаткова гарантія, забезпечення права на правову допомогу, судовий захист, здійснення правосуддя.

В статье исследуется право на правовую помощь как дополнительная гарантия защиты прав человека при осуществлении правосудия в Украине. Раскрывается двойная природа права на правовую помощь, которое, с одной стороны, рассматривается как конституционное право человека, а с другой – выступает важной гарантией реализации других прав человека, в частности, права на судебную защиту при осуществлении правосудия.

Ключевые слова: право на правовую помощь, гарантия, дополнительная гарантия, обеспечение права на правовую помощь, судебная защита, осуществление правосудия.

Yuriiuchuk I.V., Kondratieva L.A. THE RIGHT TO LEGAL ASSISTANCE AS AN ADDITIONAL GUARANTEE OF THE DEFENSE OF INDIVIDUAL RIGHTS ATTACHED TO THE REALIZATION JUSTICE

The article analyzes the right to legal assistance as an additional guarantee of the defense of individual rights attached to the realization justice in Ukraine. Article considers a double nature of the right to legal assistance, which on the one hand analyzes as one of the human's constitutional rights, and on the other hand – as important guarantee of realization other individual rights, in particular, of the right to judicial defense.

Key words: right to legal assistance, guarantee, additional guarantee, ensuring of the right to legal assistance, judicial defense, realization justice.

Постановка проблеми. Одним із головних пріоритетів нашої держави, починаючи ще зі здобуття Україною незалежності, є забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Конституція України у ст. 3 проголошує права і свободи людини та їх гарантії основним змістом і спрямованістю діяльності держави. Утвердження прав і свобод людини та громадянина, всебічне їх забезпечення та захист є основоположною цінністю правової, демократичної, соціальної держави, орієнтиром для всієї системи органів державної влади та органів місцевого самоврядування [5, с. 156].

Становлення України як незалежної та правової держави вимагає від неї якісних змін та демократичних перетворень, які, в першу чергу, будуть націлені на забезпечення прав і свобод людини. Одним із найважливіших завдань, що постають на цьому шляху, є створення ефективної системи захисту прав людини і громадянина. Саме тому, на думку В.М. Ісакової, набувають актуальності дослідження сутності суб'єктивних прав, механізмів їхнього захисту [12, с. 404].

Важливу роль у забезпеченні реалізації, захисту та охорони прав і свобод людини і громадянина в Україні як демократичній, правовій державі відіграє праву особи на професійну правничу допомогу, закріпленому

у ст. 59 Конституції України в редакції від 30.09.2016 р. [22, с. 261].

Ступінь розробленості проблеми. Питання щодо характеристики поняття права на правову допомогу, його сутності та значення досліджували в своїх працях такі науковці, як В.М. Ісакова, Н.В. Альбрант, Т.В. Ільїна, О.В. Кривоносов, Р.Г. Мельниченко, В.С. Личко, Ю.Т. Шрамко та інші. Дослідження питання деяких проблем реалізації права на правову допомогу, визначення його як гарантії реалізації прав особи, а також окремих аспектів його надання здійснювали науковці Н.В. Хмелевська, А.М. Бірюкова, Д.В. Гончар, О.Д. Святоцький тощо. Незважаючи на значний теоретичний доробок, в Україні досі немає жодної монографічної роботи, яка б висвітлила загальнотеоретичні аспекти права на правову допомогу, а також механізм його реалізації як гарантії доступу до правосуддя.

Метою статті є розкриття поняття права на правову допомогу як додаткової гарантії захисту прав особи в Україні під час здійснення правосуддя.

Відповідно до мети дослідження, можна сформулювати основні завдання:

- 1) визначити сутність права на правову допомогу як конституційного права кожної людини;
- 2) розкрити поняття «гарантія», «гарантії прав людини»;

3) проаналізувати право на правову допомогу як додаткову гарантію захисту прав особи в Україні під час здійснення правосуддя.

Виклад основного матеріалу. Дослідження інституту права на правову допомогу з позиції конституційного права, як правило, зводяться до аналізу самого права на правову допомогу, його особливостей як елемента конституційного статусу людини і громадянина. Конституційне право на кваліфіковану правову допомогу належить до основних прав і свобод людини і громадянина, які лежать в основі правового статусу особистості. Це право, з одного боку, є одним із найважливіших прав людини і громадянина, а з іншого – гарантією дотримання комплексу інших прав особистості, таких, як право на судовий захист, право на безоплатну правову допомогу (у випадках, передбачених законом), право на вільний вибір захисника своїх прав тощо [14, с. 419]. Конституційне право на кваліфіковану правову допомогу набуває нового змісту в сучасних умовах судово-правової реформи, в рамках якої особлива увага приділяється забезпеченню доступу до правосуддя, підвищенню ефективності захисту прав і свобод громадян. Усі ці аспекти пов'язані з якістю допомоги, що надається громадянам у процесі реалізації цього права. Тому, на наш погляд, переконливою є позиція таких науковців, як Н.В. Альбрант, Т.В. Ільїна, О.В. Кривонос, А.Г. Манафов, Р.Г. Мельниченко, які схиляються до думки, що правова допомога – це насамперед конституційна категорія, закріплення якої в Конституції України має на меті забезпечити єдність нормативного змісту правової допомоги в державі і мінімальний рівень її гарантії незалежно від суб'єкта юридичної підтримки і предметної спеціалізації конкретних (галузевих) відносин, з якими пов'язане її надання [8, с. 19].

Право на правову допомогу є одним із конституційних, невід'ємних прав людини і має загальний характер. У контексті «кожен має право на професійну правничу допомогу» поняття «кожен» охоплює всіх без винятку осіб – громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України. Здійснення права на правову допомогу засноване на дотриманні принципів рівності всіх перед законом та відсутності дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, соціального походження, майнового стану, за мовними або іншими ознаками [23, с. 141].

Водночас, не варто розглядати право на правову допомогу лише як конституційне право, оскільки це право може бути реалізоване в процесі розгляду та вирішення справ у суді. Так само, як конституційне право кожного на правову допомогу, що забезпечується адвокатурою, не можна віднести до процесуальних прав [7, с. 52–53]. Ми підтримуємо таку позицію і погоджуємося з Д.В. Гончаром, що надання правової допомоги – це інститут як матеріального, так і процесуального права [8, с. 19].

Будь-яке право людини має передбачати реальну можливість особи його реалізувати.

У зв'язку з цим право людини має забезпечуватися цілою низкою гарантій. Як вказує Т.М. Заворотченко, одним із принципів, на яких будується проголошення Конституцією України прав і свобод, є гарантованість – як загальних починань, так і конкретних прав і свобод зокрема [10, с. 23]. Адже лише та держава, як зазначає А.П. Заєць, може претендувати на визнання її правовою, яка не тільки визнала природні права людини, проголосила громадянські, соціальні та політичні права людини в своїй конституції чи законодавчих актах, а й забезпечила правовий режим неухильного дотримання прав і свобод людини й громадянина; правова держава – це та держава, в якій реально функціонує режим зв'язаності влади правами й свободами людини й громадянина, яка юридично зобов'язана захищати й гарантувати ці права й свободи [11, с. 76].

Відсутність гарантій прав і свобод людини робить неможливою їх практичну реалізацію, позбавляє особу будь-яких правових інструментів захисту своїх порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, зводить права людини до декларацій [13, с. 93]. Саме тому, розглядаючи в цій статті право на правову допомогу, ми тлумачимо його як додаткову гарантію захисту прав особи під час здійснення правосуддя.

Перш ніж перейти до висвітлення питання про право на правову допомогу як додаткову гарантію захисту прав особи, варто проаналізувати тлумачення таких категорій, як «гарантія» і «гарантії прав і свобод людини».

Так, відповідно до Словника іншомовних слів, термін «гарантія» походить з французької мови (*garantie*) та означає «запоруку» або «умову, що забезпечує що-небудь» [19, с. 111]. З іншого словника іншомовних слів випливає, що «гарантія» – це зобов'язання щодо виконання угоди, забезпечення [20, с. 240].

Гарантованість прав і свобод громадян – це та властивість, характеристика прав і свобод, яка означає їхню непорушність, всебічне визнання і охорону. Ефективність правових гарантій прав і свобод людини, на думку Є.В. Білозьорова, залежить від Основного Закону та чинних нормативно-правових актів, розвитку правових принципів, здійснення конституційного контролю, а також від того, чи виконують приписи цих законів державні органи та громадські організації, покликані створювати умови для реалізації прав і дотримання обов'язків громадян [6, с. 27].

Сучасні науковці, які досліджують питання гарантій прав і свобод людини, досі не виробили єдиного підходу до розуміння даного поняття. Так, в науці конституційного права науковцями даються наступні визначення терміну «гарантія прав і свобод». І.І. Магновський, наприклад, зазначає, що гарантії – це умови, засоби і способи, створені суспільством, державою і похідними від неї інститутів влади, які забезпечують фактичну реалізацію, охорону та захист прав і свобод людини та громадянина [15, с. 66]. В.І. Пашинський визначає гарантії прав і свобод як правові норми та інститути, які забезпечують можливість

безперешкодного здійснення прав особи, їх охорону, а в разі протиправних посягань – захист і поновлення [17, с. 130].

У свою чергу, М.М. Гуренко під гарантіями прав і свобод людини та громадянина пропонує розуміти систему норм, принципів, умов і вимог, які у своїй сукупності забезпечують дотримання прав, свобод і законних інтересів [9, с. 43].

На думку В.В. Молдована та В.Ф. Мелашенка, під гарантіями прав і свобод людини варто розуміти фактори, які забезпечують реальне (фактичне) здійснення цих прав і свобод [16, с. 174].

О.В. Зайчук та Н.М. Оніщенко зазначають, що гарантії прав і свобод людини та громадянина є системою норм, принципів та вимог, які забезпечують процес дотримання прав та законних інтересів людини. Призначенням гарантії є забезпечення найсприятливіших умов для реалізації конституційно закріпленого статусу людини. Таким чином, гарантії є засобом, що забезпечує перехід від передбачених конституцією можливостей до реальної дійсності [21, с. 155]. На нашу думку, таке визначення та розуміння поняття «гарантії прав і свобод» є найбільш вдалим і таким, що якомога точніше пояснює поняття права на судовий захист та його реалізацію за допомогою кваліфікованого фахівця з права.

Таким чином, конституційне право кожного на правову допомогу, за своєю суттю, є гарантією реалізації, захисту та охорони інших прав і свобод людини і громадянина, і в цьому полягає його соціальна значимість. Серед функцій такого права у суспільстві, як зазначає Н.В. Хмелевська, варто окремо виділити превентивну, яка не тільки сприяє правомірному здійсненню особою своїх прав і свобод, а й, насамперед, спрямована на попередження можливих порушень чи незаконних обмежень прав і свобод людини і громадянина з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб [23, с. 141].

Право на правову допомогу, як вказується в рішенні Конституційного Суду України, в справі за конституційним зверненням І.В. Голованя від 30.09.2009 р., – це гарантована державою можливість кожної особи отримати таку допомогу в обсязі та формах, визначених нею, незалежно від характеру правовідносин особи з іншими суб'єктами права [4].

Право на правову допомогу є особливим правом, оскільки є «посередником» між особою та можливістю реалізації невизнаного, порушеного або оспорюваного права, свободи чи законного інтересу при здійсненні правосуддя. Тобто, особа може здійснювати захист своїх прав особисто або звертатися за допомогою до правників, які забезпечать їй право на правову допомогу і допоможуть захистити її. Наприклад, порушується право власності певної особи на приватний будинок і вона не може захистити себе особисто. Тому вона використовує інше право, яке їй гарантовано Конституцією України, а саме право на правову допомогу, звертаючись до фахівця з надання юридичних послуг.

З огляду на вищевикладене, ми підтримуємо позицію, що право на правову допомогу

є додатковою гарантією захисту прав особи в Україні. Водночас під особами, які мають право на правову допомогу, ми розуміємо як фізичних, так і юридичних осіб, керуючись ст. 1 Цивільного процесуального кодексу України, яка встановлює, що завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ із метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [3]. Саме тому кожна особа (фізична і юридична) має право на правову допомогу.

Прийняття в Законі України «Про безоплатну правову допомогу» [2] положень про інститут права на правову допомогу започаткувало визнання за ним гарантованості з боку держави, створення механізму реалізації конституційного права кожного на правову допомогу, що забезпечить належне виконання Україною її міжнародних зобов'язань у сфері прав людини та запровадить європейські стандарти з надання правової допомоги та доступу до правосуддя. Але водночас механізм забезпечення громадян безоплатною правовою допомогою передбачає державне фінансування та створення Міністерством юстиції України центрів із надання безоплатної вторинної правової допомоги. Використання механізму, визначеного в законі, на думку Н.В. Хмелевської, призведе до утворення державної адвокатури, що суперечить принципу незалежності адвокатури [22, с. 261–262]. Як зазначають О.Д. Святоцький та В.В. Медведчук, головне не в проголошенні самого права, а в його змісті та правовому механізмі забезпечення і здійснення [18, с. 75].

Гарантоване Конституцією України право на правову допомогу означає, що кожна особа у будь-якій ситуації в разі необхідності отримання правової допомоги має змогу її отримати. Якщо право на правову допомогу закріплене в Конституції України, вважаємо, громадянин повинні мати вибір – отримати її платно чи безоплатно. Можливість такої реалізації права на правову допомогу надала б громадянину дієву гарантію [22, с. 262].

На підставі вищевикладеного можна припустити, що юридичною гарантією забезпечення права на правову допомогу є:

1) визнання права на правову допомогу, зокрема, законодавче закріплення можливості звернутися з позовом до суду, право на участь у розгляді своєї справи, право на апеляційне та касаційне оскарження тощо;

2) законодавче закріплення юридичного обов'язку усіх інших суб'єктів дотримуватися та не порушувати зазначених прав.

Таким чином, варто погодитись з В.М. Ісаковою, що, закріплюючи та визнаючи право на правову допомогу, держава бере на себе зобов'язання щодо створення умов для його ефективної реалізації. Обов'язком держави є захист проголошених нею прав та свобод, а у випадках порушень цих прав і свобод – повне їх відновлення. Саме ці передбачені чинним законодавством України обов'язки держави та її органів становлять юридичну гарантію дотримання та здійснення права на правову допомогу [13, с. 108].

Висновки. Право на правову допомогу являє собою одне з конституційних та невід'ємних прав кожної особи та передбачає можливість особи звернутися до фахівця в галузі права та отримати таку допомогу для реалізації інших його прав, зокрема, права на судовий захист.

Ми підтримуємо думку, що гарантії – це умови, засоби і способи, створені суспільством та державою і похідними від неї інститутами влади, які забезпечують фактичну реалізацію, охорону та захист прав і свобод людини та громадянина. У свою чергу, ми також поділяємо позицію О.В. Зайчука та Н.М. Оніщенко, що гарантії прав і свобод людини та громадянина є системою норм, принципів та вимог, які забезпечують процес дотримання прав та законних інтересів людини. Призначенням гарантії є забезпечення найсприятливіших умов для реалізації конституційно закріпленого статусу людини.

Можна стверджувати, що право на правову допомогу варто розглядати як додаткову гарантію захисту прав особи в Україні. Право на правову допомогу має особливу, подвійну природу, яка полягає в тому, що воно з одного боку, розкривається як конституційне право людини, що охоплює систему певних фундаментальних правових можливостей, а з іншого – виступає важливою гарантією реалізації інших прав особи, зокрема, права на професійний судовий захист у процесі здійснення правосуддя. Зважаючи на актуальність та проблематику зазначеного питання, варто відзначити, що дослідження права на правову допомогу як додаткову гарантію захисту прав особи буде продовжуватися та вдосконалюватися у цьому напрямі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року з останніми змінами і доповненнями 15.03.2016 р. // Видавець Паливода А.В. – Київ, 2016.
2. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 р. №3460-VI, з останніми змінами та доповненнями від 19.05.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV, з останніми змінами і доповненнями від 02.06.2016 р. // Видавець Паливода А.В. – Київ, 2016.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя І.В. щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30.09.2009 р. № 23-рп/2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09>.
5. Аксьоненко Т. Право на безоплатну правову допомогу // Т. Аксьоненко // Збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу «Адвокатура України: історія та сучасність» (на пошану адвоката, президента Української Народної Республіки в екзилі Степана Порфировича Витвицького), 24 листопада 2015 р., м. Львів / Уклад. І. Василик, І. Яковець. – К. : КВІЦ, 2015. – 188 с.
6. Білозьоров С. Правові гарантії захисту прав і свобод людини в Україні: реалії та проблеми [Текст] / С. Білозьоров // Адвокат. – 2009. – № 8 (107). – С. 26–30.
7. Бірюкова А. Проблемні аспекти здійснення захисту та надання правової допомоги адвокатами / А. Бірюкова // Юридична Україна. – 2005. – № 1. – С. 49–54.
8. Гончар Д. Стан наукового висвітлення проблеми права на правову допомогу [Текст] / Д. Гончар // Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: «Право» / гол. ред. Ю. Бисага. – Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Вип. 33. – Т. 1. – С. 18–21.
9. Гуренко М. Конституційне право України: курс лекцій / М. Гуренко. – Мариуполь: [б.и.], 1999. – 278 с.
10. Заворотченко Т. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Т. Заворотченко ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького – К., 2002. – 222 с.
11. Заєць А. Правова держава в контексті сучасного українського досвіду [монографія] / А. Заєць. – К.: Парламентське видавництво, 1999. – 248 с.
12. Ісакова В. Право на правову допомогу як елемент принципу доступності правосуддя / В. Ісакова // Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2012. – № 4. – С. 404–410.
13. Ісакова В. Право на правову допомогу: поняття, особливості, гарантії : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / В. Ісакова ; НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого». – Х., 2013. – 206 с.
14. Личко В. Поняття та види правової допомоги / В. Личко // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць / С. Ківалов (гол. ред.) [та ін.]; відп. за вип. Ю. Оборотов. – О.: Юрид. л-ра, 2010. – Вип. 50. – С. 419–425.
15. Магновський І. Гарантії прав і свобод людини та громадянина в праві України (теоретико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / І. Магновський. – К., 2003. – 221 с.
16. Молдован В. Конституційне право: опори конспекти: Навч. посібник для студентів юрид. вузів та факультетів / В. Молдован, В. Мелашенко. – К.: Юмана, 1996. – 272 с.
17. Пашинський В. Конституційно-правовий статус військовослужбовців в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / В. Пашинський; Київський нац. ун-т внутр. справ. – К., 2007. – 200 с.
18. Святоцький О. Адвокатура: історія і сучасність / О. Святоцький, В. Медведчук. – К.: Ін Юре, 1997. – 320 с.
19. Словарь иностранных слов / Редакция филол. словарей русского языка. – 15-е изд., доп. – М.: Русский язык, 1998. – 608 с.
20. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних сполучень / Уклад. Л. Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1081 с.
21. Теорія держави і права. Академічний курс: [Підручник] / [О. Зайчук, А. Заєць, В. Журавський та ін.]; відп. ред. О. Зайчук, наук. ред. Н. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
22. Хмелєвська Н. Право на правову допомогу – конституційна гарантія прав і законних інтересів громадян / Н. Хмелєвська // Збірник матеріалів юридичної науково-практичної Інтернет-конференції. – Київ. – 2012. – С. 261–265.
23. Хмелєвська Н. Правова допомога в контексті порушення прав особи в Україні / Н. Хмелєвська // Матеріали міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції. – Тернопіль, 2011. – С. 141–142.